

BEŞE UNVANI HAKKINDA

Turan AÇIK*

Öz

Geleneksel Osmanlı siyaset düzleminde merkezde yer alan padişahın mutlak bir hükümdar tipi tesis etmesinde birincil önemi olan yeniçeriliğin tarihi, uzun zaman İmparatorluğun tarihi anlamına gelmiştir. Yeniçerilerin kullanmasının bir “gelenek” haline geldiği beşe unvanı, bir kişinin yeniçeri olup olmadığının anlaşılması hususunda araştırmacılar tarafından da bir gösterge olarak değerlendirilmiştir. 1559 tarihinden sonra hızla taşraya yayılmaya ve kendilerine toplumsal bir zemin tesis etmeye başladıklarını gördüğümüz yeniçerilerle birlikte taşrada beşe unvanı, hemen birçok kişinin kullandığı en yaygın unvan haline gelmiştir. İşte bu makalede, Osmanlı toplumunu gözleyebileceğimiz en iyi belge grubu olan şer’iye sicillerinde neredeyse her kayıta karşılaştığımız beşe unvanının, 17. yüzyıla gelindiğinde sadece yeniçerilerin kullandığı bir unvan olarak kullanılıp kullanılmadığı sorusunun cevabı gerekçeleri ile birlikte verilmeye çalışılmıştır. Netice itibariyle, 17. yüzyıla gelindiğinde beşe unvanının sadece yeniçeriler tarafından kullanılmadığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, 17. yüzyıl, yeniçeri, beşe unvanı.

Abstract

ON THE “BESHE” TITLE

Because Janissary Army was mostly used for consolidating the power of sultan as an absolute monarch in traditional Ottoman politics, its history synchronically came to mean the history of Empire. The title “beshe”, which was traditionally used by janissaries, has also become an indicator for the researchers to verify whether a person was a janissary. After 1559, when janissaries rapidly spread to the provinces and started to provide themselves a social basis, the title “beshe” became one of the most common titles that many people used. In the Sharia court records, which are the best group of documents to observe the Ottoman society, the title “beshe” could be seen in almost every record. In this article the question we try to answer is that whether it was still a title belonged only to the janissaries or not by the beginning of the 17th century. Under the lights of those records, it was eventually seen that the beshe title was not only used by Janissaries, but also adopted by other social groups in Ottoman peripheries in the 17th century.

Key Words: Ottoman, 17th century, Janissary, beshe title.

* Yrd. Doç. Dr., Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; turanacik@gmail.com

Nejat Göyünç, 1979 yılında yayınladığı, sade ama dikkat çekici bir başlık (“Hane Deyimi Hakkında”) koyduğu makalesinde, Annales ekolünden sonraki modern tarihçiliğimizin Osmanlı İmparatorluğu araştırmalarındaki en mühim kavramlarından biri olan “*hane*”ye açıklık getirmeye çalışmıştı. Zira demografi araştırmalarında kilit önemi haiz bu kavramın Osmanlı bağlamında kaç kişilik bir birim olarak kabul edileceği tartışmalı idi. Bu da ortaya birbirinden farklı nüfus tahminleri çıkarıyordu. Göyünç, 19. yüzyılda Rus işgalleri sonucu Kırım’dan, Kafkaslardan ve Balkanlardan gelen göçmen ailelere dair belgelerin çokluğundan faydalanarak hazırladığı istatistik ile bir Müslüman hanesinin ortalama kaç kişiden müteşekkil olduğunu tespitiye çalışmıştı. Sonuçta, 4,17 gibi bir rakama ulaşmıştı. Yine hane fertleri arasındaki ilişkileri ve yaş durumunu ortaya koymaya çalıştığı yazısında bir çeşit kavram-tarih¹ yaparak önemli bir boşluğu doldurmaya gayret etmişti². Bizim çalışmamız kapsamında da, Osmanlı İmparatorluk teşkilatının en mühim unsurlarından olan yeniçerilerin kullanmış olduğu “*beşe*” unvanı hakkında bazı veriler değerlendirilerek bu unvanın yeniçerileri tanımak hususunda ne kadar işlevsel olup olmadığı tespit edilmeye gayret edilecektir. Zira birçok çalışmada kişilerin unvanlarının “*beşe*” olduğunu gören araştırmacılar, onların yeniçeri olduklarına hükmetmişler ve tespitlerini bu hükme göre yapmışlardır. Örneğin Mustafa Akdağ, 3 Haziran 1599 tarihli bir belgede rastladığı, Mardin voyvodası “*fahrü’l-ayân Ahmed Ağa’nın*” adamı Davud’un, unvanının “*beşe*” olmasına bakarak bir yeniçeri olduğuna hükmediyordu³. Yeniçeri demek ise padişah-

¹ Alman tarihçi ve filozof Reinhart Koselleck, kavramları ve kavramların dilsel tarihlerini araştırmanın, tarihi kavramanın asgarî koşulu olduğunu söylemektedir. Reinhart Koselleck, *Kavramlar Tarihi: Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatik Üzerine Araştırmalar*, çev. Atilla Dirim, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 9-10. Koselleck, “*Begriffsgeschichte*” ile sadece “*kavramların tarihi*” (etimoloji) veya tarihsel semantik çalışmasını kast etmemektedir. Bununla, “*içinde tarihi taşıdığına inanılan kavramlar ve onların tarihi üzerinden, düşünce ve kültür tarihi ve giderek sosyal tarih yazılması*” amaçlanmıştır. Koselleck, kavramların hem “*gösterge*” (indikator) hem de “*etmen/faktör*” (faktor) olduğunu belirtmektedir. Buna göre “*kavramların her biri bir yandan tüm karmaşıklığı ve çok-katmanlılığıyla tarihi yansıtarken, diğer yandan da (özellikle kültürel) tarihe dolaysız müdahale etmekte, onu etkilemekte veya en azından algılanmasında birinci derecede rol oynamaktadır*”. Bu nedenle Bülent Bilmez, “*Begriffsgeschichte*” için “*kavram-tarih*” gibi bir çevirinin daha uygun olduğunu söylemektedir. Bülent Bilmez, “*Begriffsgeschichte*’nin Babası Reinhart Koselleck (1923-2006) ve Tarih Biliminde Yenilik Arayışları”, *Tarih ve Toplum*, sayı 4 (2006), s. 23.

² Nejat Göyünç, “Hane Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı 32 (1979), s. 331-348.

³ “...voyvodanın adamı [nın] bir yeniçeri olduğu beşe sözünden anlaşılıyor.” Mustafa Akdağ, “Celali İsyancılarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/2 (1964), s. 17. Hülya Canbakal da beşe unvanının askerî statüyü gösteren unvanlardan biri olduğunu

hın kapıkullarından biri anlamına gelmekteydi. “Yeniçeri” (?) Davud’u zikrettiği makalesinde üzerinde durmasa da, hükümdarın kapısının askeri olan bir kişinin taşrada bir voyvodanın adamı olması geleneksel düzenden bir sapma, bu sapma ise bozulma anlamına gelmekteydi.

“Osmanlı gerileme hikâyesinin en ısrarcı alt metinlerinden biri”ni de zaten “yeniçeri nizamının bozulması” teşkil etmekteydi⁴. Aslında İmparatorluğun yükselmesinin de en mühim aktörleri arasında yeniçeriler vardı. Nizamları bozulana kadar yeniçeriler “*muntazamdı*”. Bu da İmparatorluğun intizamını inşa etmekte ve devamını sağlamaktaydı. Bu klasik anlatıya göre,

“*Toplumsal köklerinden koparıldıkları, evlenmelerine izin verilmediği için aile ve akrabadan yana derterli yoktu. Üretim ve ticaret dünyasından uzakta, yalnızca hanedanın sadık köleleri sıfatıyla yerine getirdikleri askeri-idari görevleriyle meşguldüler. Ne zaman ki ticaret ve üretim faaliyetlerine girişmeye başladılar, askeri disiplinleri ve becerileri geriledi. Böylece, savaşa gitmektense ticaretleriyle meşgul olmayı yeğleyen, başkaldırmaya meyilli askerlerin elinde mağdur olan İmparatorluk da geriledi. Dönüm noktası on altıncı yüzyıl sonlarına doğru bir yerdedir; o noktada çok sayıda başka Osmanlı kurumu da başlangıçtaki nizamını yitirdi.*”⁵

Cemal Kafadar’ın belirttiği gibi bu anlatı tarihçiler tarafından giderek daha çok “*eleştiriye, revizyona, görecelileştirmeye, yapıbozumuna*” tâbi tutulmaktadır. Dolayısıyla yeniçerilerin merkez oldukları bu anlatı tarzının yeniden değerlendirilmesinde, “*beşe*” unvanı hakkında, “*gerileme literatürü*”nün en yoğun referans verdiği 17. yüzyıl eksenli yapılacak bir çalışmanın faydası olacağı düşünülmektedir. Zira yeniçerileri tanımak noktasında unvanlarının önemi büyüktür. Bu nedenle biz de çalışmamıza Göyünç’ün makalesinden mülhem “Beşe Unvanı Hakkında” başlığını tercih ettik ve bununla Göyünç’ün hane deyimi hakkında yaptığı çalışmaya benzer çalışmaların devam etmesi gerektiğine dikkat çekmeye çalıştık. Zira henüz kavramları hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olunmayan

(s. 167) ve beşe’lerin düşük rütbeli yeniçeriler olduklarını söylemektedir. Hülya Canbakal, *17. Yüzyılda Ayntâb: Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, çev. Zeynep Yelçe, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 171. Bununla birlikte yine Canbakal, aynı kitapta 1656’da Hızır Beşe adlı birinin Ayntab’da yeniçeri ağası olduğunu da ifade etmektedir (s. 146). Dolayısıyla beşe unvanının pek de standardı olan bir unvan olmadığı görülmektedir.

⁴ Mustafa Akdağ, “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu”, *AÜ DTCF Dergisi*, V/3 (1947), s. 291-313. Cemal Kafadar, “Yeniçeri Nizamının Bozulması Üzerine”, *Kim var imiş biz burada yoğ iken, Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun*, Metis Yayınları, İstanbul 2009, s. 29.

⁵ Kafadar, aynı yer.

İmparatorluk üzerine yaptığımız birçok çalışma, eksiklikle malul olmakta ya da yanlış tespitlerle dolup taşmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu denilince akla ilk sıralarda gelen yeniçeriler hakkında verilecek hükümler, onların Osmanlı sosyo-politik zeminindeki merkezî konumları münasebetiyle genel Osmanlı tarihine de etki etmekte ve bir anlamda uzun bir zaman için yeniçeriliğin tarihi İmparatorluğun tarihi ile eşleşmektedir. Geleneksel Osmanlı siyaset düşüncesi ve pratiğinde merkezî konumda hükümdar bulunmaktadır. Bilhassa Fatih Sultan Mehmed ile birlikte mutlak bir hükümdar tipinin ortaya çıkması, asıl Osmanlı siyasal evrenini teşkil eder. Bu mutlak hükümdar tipinin inşasında ise teoride doğrudan padişahın kulları olan yeniçerilerin önemli fonksiyonları olmuştur. Gerek 17. yüzyıl ıslahat yazarları gerekse modern tarihçiliğimiz tarafından idealize edilmiş biçimiyle bir yeniçeri ocağı tarihte var olmamış olsa bile, Osmanlı ordusunda sahip oldukları merkezî konumla⁶ yeniçeriler İmparatorluğun en mühim unsurlarından biri haline gelmişlerdi. İmparatorluğun da merkezinde (İstanbul'da) konumlanmış olan bu askerî birlik, 1559'da Şehzâde Bayezid hadisesinden sonra yasakçı veya korucu adı ile Anadolu'nun her yerine yerleştirilmişti. Timar erbabının isyanlarının uzaması ve 1578'de başlayan İran harpleri münasebetiyle yeniçeriler Anadolu'da yerleşip kalmışlardı. “*Artık vilâyetlerde emniyet, timarlılardan alınıp, ocaklılara teslim edilmiş bulunuyordu.*”⁷ İşte ocağın tarihinde önemli bir dönüm noktası olan bu tarihten sonra, yeniçeriler salt bir askerî birlik olmaktan ziyade, sosyo-politik ve sosyo-ekonomik yönleri gün geçtikçe ağır basmaya başlayan bir sınıf haline gelmişlerdi. Yani toplumsal bir taban elde etmişlerdi⁸. Bu tarihten sonra da beşe unvanı, Osmanlı toplumunu gözleyebileceğimiz en iyi belge grubunu teşkil eden şer‘iye sicillerinde gün geçtikçe daha sık karşılaşılan bir unvan hâline gelmişti.

Gerçekten bu tarihten önce örneğin 1555-1558 tarihli kayıtları ihtiva eden 1815 no.lu Trabzon şer‘iye sicilinde hiçbir yeniçeriye ve dahi beşe unva-

⁶ Yeniçeri ağasının Arz Odası'na vezir-i âzâmdan dahi önce girmesi bunun göstergesi olsa gerektir. Ahmet Mumcu, *Divan-ı Hümayun*, Phoenix Yayınları, Ankara 2007, s. 115-116.

⁷ Akdağ, “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu”, s. 295.

⁸ “*Beylerbeyi ve sancakbeyinin kanunen emir veremediği taşradaki yeniçeri tâifesi sadece padişahın ve kendi amirlerinden emir almaktadırlar. Yeniçeriler sultanın kulları olduklarından ve yerel otoritelere bağlı olmadıklarından, zamanla şehirlerde yerleşerek ve hâkimiyet kurarak mahalli otoriteleri dinlememeye başlamışlardır.*” Cafer Çiftçi, “Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri”, *OTAM*, sayı 27 (2010), s. 30. (Yeniçerilerin taşraya yayılmaları hakkındaki süreç ve taşradaki teşkilat yapıları için adı geçen makalenin tamamına bakılabilir).

nına rastlanmamaktadır⁹. 1535-1565 tarihli kayıtları ihtiva eden 6 no.'lu Manisa şer'ıye sicilinde ise sadece bir adet beşe unvanlı kişiyle karşılaşılmaktadır: Şubat-Mart 1564 tarihli kayıta Arab b. Musa Beşe'nin ismi zikredilmekte, fakat Musa Beşe'nin yeniçeri olup olmadığına dair bir malumat yer almamaktadır¹⁰. Aslında unvanına bakarak kendisinin doğrudan yeniçeri olduğuna hükmetmek mümkündür. Zira 1559'dan sonraki bir tarihte karşılaşılan Musa Beşe, taşraya yayılmaya başladıklarını bildiğimiz yeniçerilerden olabilir. Ayrıca Said Öztürk'ün de belirttiği gibi beşe unvanının yeniçeriler tarafından kullanılması bir “*gelene*k” haline gelmiştir¹¹. Bununla birlikte bu geleneğin ne zaman başladığı belli değildir ve söz konusu geleneğin standart bir pratiği yoktur. Bu nedenle Musa Beşe'nin yeniçeriliği hususunda biraz kuşkulanan gerekmektedir. İşte bundan sonraki sayfalarda söz konusu kuşkunun gerekçeleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

“*Beşe*” kelimesinin Türkmenler arasında büyük kardeş için kullanıldığı sıklıkla ifade edilmektedir. Hüseyin Hüsameddin'e göre ise “*beşe*” kelimesi, “*Türkmen dilinde neşeli, güler yüzlü, beşüş, güleç kimse ma'nâsınadır.*” Türkler ve Türkmenler büyük kardeşe “*ağa*” demektedirler. Ne Anadolu ne de Rumeli Türklerinin hiçbir zaman büyük kardeşe “*beşe*” dedikleri görülmemiştir. Dolayısıyla “*beşe*”nin paşa kelimesinin orijinali olması da ona göre mümkün değildir¹². Beşe'nin “*büyük kardeş*” ya da “*neşeli, güler yüzlü, beşüş, güleç kimse*” manalarına geliyor olması ne yazık ki yeniçeriler ve bu unvan arasında açık bir bağlantı kurmaya imkân vermemektedir. “Klasik” dönem itibariyle Türkçe öğrenmeleri için Türkmenlerin yanına gönderilen yeniçeriler ile beşe unvanı arasında bu ilişkiden kaynaklanan bir menşeye tayin edilebilir; fakat bunu delillendirmek kolay değildir¹³.

⁹ Trabzon Şer'ıye Sicilleri (T.Ş.S.), 1815.

¹⁰ Turgut Uzun, *Manisa'nın 6 Numaralı H. 942-973 (M. 1535-1565) Tarihli Şer'ıye Sicil Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2002, s. 174.

¹¹ Said Öztürk, *XVII. Yüzyıl Askerî Kassam Defterlerinin Sosyo-Ekonomik Tahlili*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1993, s. 82.

¹² İbrahim Serbestoğlu-Turan Açık, “Hüseyin Hüsameddin'in Bilinmeyen Bir Eseri: Paşa Armağanı”, *History Studies*, VI/4 (2014), s. 163.

¹³ 17. yüzyılda derlendiğini bildiğimiz Kavânin-i Yeniçeriyân'da, Gelibolu'daki acemi ocağının yanında İstanbul'un fethi akabinde burada da bir acemi ocağı kurulması ve acemilerin “*Türk üzerine virilme*”si hususunda anlatılanlar beşe unvanı hakkında bazı ipuçları temin etmektedir. Fakat burada gayr-i müslim menşeli olan yeniçerilerin “*beşe*” tabirini kullanmaları, Fatih Sultan Mehmed'in ağzından onların bozuk Türkçelerine mâl edilmektedir. Buna göre; Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethettiği zaman Eğri Kapı yakınında İmparatorun sarayına “*konub*”, Ayasofya Camii'nin çanlarını yıkıp minarelerini bina ettiğinde Cuma namazına gitmişti. Geri sarayına

Elimizde bulunan ve İslâm Araştırmaları Merkezi tarafından yayınlanan en eski tarihli Üsküdar sicilinden başlayarak yapılacak küçük bir tarama neticesinde, beşe unvanının ne zaman yeniçerilere izafe edilmeye başlandığına dair -hatları kesin tayin edilemese de- bilgi edinmek mümkün olabilir. 1513-1521 yılları arasındaki kayıtları ihtiva eden 1 numaralı Üsküdar şer'îye sicilinde beşe unvanına hiç rastlanmamaktadır¹⁴. Hâlbuki Yeniçeri Hasan, Yeniçeri Ahmed, Yeniçeri Kasım, Yeniçeri Hızır ve Mahmud ile daha birçok yeniçeri bu sicilde varlık göstermektedirler¹⁵. Genel itibariyle baba adları Abdullah olan bu yeniçerilerin hiç birinin unvanı ise görünmemektedir. Kendilerinden sadece “Yeniçeri” şeklinde bahsedilmektedir. Haziran-Temmuz 1519 tarihli ve 2 numaralı Üsküdar sicilinde yer alan bir kayıta Sadık b. Mehmed Beşe ile karşılaşılmaktadır. Mehmed Beşe'nin yeniçeri olup olmadığına dair bir malumat yoktur; oğlu, şuhudü'l-hâl arasında yer almaktadır¹⁶. Fakat Yavuz Sultan Selim döneminde evlenmeye başladıklarını bildiğimiz yeniçerilerin¹⁷, 1519 tarihinde evli olup bir de şuhudü'l-hâl arasında yer alabilecek çocuk sahibi olmuş olması pek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla Mehmed Beşe'nin yeniçeri olmama ihtimali var gibi durmaktadır. Bununla birlikte belki de çok erken dönemlerden itibaren yeniçeriler evlenmeye başlamıştır; ya da “*ecnebi*”lerin yeniçerilerin arasına girmesi zannettiğimizden daha

dönerken “yeniçeri ocağı yoldaşları Pâdişâh-ı cihân-penâh hazretlerini selâma durduklarında Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri sağına ve soluna selâm viricek içlerinden birisi ‘Aleykümü’s-selâm Muhammed Beşe’ dedi padişâh dahi sarayına gelecek ol zamânda düstür-ı a ‘zamları olan Mahmûd Paşa’ yı da ‘vet idüb ‘Lâlâ bu oğlan benim selâmımı Aleykümü’s-selâm Muhammed Beşe’ diyü almakdan murâd nedir bu nasıl selâm almaktır diyicek Mahmûd Paşa bunların kâfirden müselmân olub ümmî olduklarını ve bunların yanında beşe demekden ‘azîm ta’zîm olmaduğunu bir bir beyân idicek Pâdişâh hazretleri eyitti ‘Lâlâ didiğin gerçektir amma kaçan bu denlü Türkce bilmemek ne âlemi var bunları bari cem’ iyledikden sonra Türk üzerine virüb Türkce öğrense ve belâya mu’tâd olub ba’dehû ‘ulûfeye yazdırub ve ba’dehû kapuya çıkarsalar ve dahi sefer-i zafer-esere gönderseler olmaz mıydı” demişti. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 9/1. Kitap-9/2. Kitap, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 135-136 (Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları, O.97 numarada kayıtlı nüshanın tıpkıbasımı, s. 271-272).

¹⁴ *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 919-927/M. 1513-1521)*, I, haz. Bilgin Aydın-Ekrem Tak, İSAM Yayınları, İstanbul 2010.

¹⁵ *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, kayıt no: 21, s. 111, *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, kayıt no: 41, s. 118, *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, kayıt no: 51, s. 121, *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, kayıt no: 56, s. 123.

¹⁶ *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 924-927/M. 1518-1521)*, II, haz. Rifat Günalan vd., Arapça metin Mehmet Akman, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, kayıt no: 205, s. 138.

¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, I, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 306.

önce başlamış olabilir. Nitekim Yeniceköy’de oturan Turcihan’ın kocası Mısır Ağa Bölüğü’nden Yeniçeri Mustafa b. Abdullah, Mısır’da ölmüş ve Ocak-Şubat 1518’de Demir b. Musa, Yeniçeri Ali b. Abdullah ve *Yeniçeri Mahmud b. Murad*, Turcihan’ın kocası olan yeniçerinin öldüğüne şahadet etmişlerdi¹⁸. Dolayısıyla Yeniçeri Mahmud’un babasının adı Murad olduğuna göre kendisi büyük ihtimalle devşirme değildi. Belki de kuloğlu idi. Dolayısıyla yeniçeriler ya Yavuz Sultan Selim döneminden önce evlenmeye başlamışlardı ya da Murad, evli bir kişi iken “*ecnebi*” olarak sonradan yeniçeri ocağına dâhil olmuştu. Elimizdeki birkaç adet örnek ile bunlardan hangisinin doğru olduğuna ne yazık ki karar verilememektedir.

2 numaralı Üsküdar şer‘iye sicilinde yer alan diğer beşe unvanlı iki kişiyi tanımamızı sağlayacak yeterli malumat yoktur. Birisi şuhûdü’l-hâlde yer almakta, diğeri (Pîrî Beşe) ise Safer adında bir kişiyi boş bir araziye tasarruf eden bir grup zimmîyi soruşturmak için emin tayin etmektedir. Dolayısıyla Pîrî Beşe’nin mahkeme ile ortak çalışan bir yasakçı/korucu olması muhtemeldir¹⁹. Nitekim Ekim-Kasım 1563 tarihli bir kayıta karşılaştığımız Hasan Beşe’nin korucu olduğu görülmektedir²⁰. Böylece bu kişilerin yeniçeri oldukları düşünülebilir. Hem yeniçerilere hem de beşe unvanına bu tarihlerde şer‘iye sicillerinde çok nadir rastladığımızı ifade edebiliriz. Bu nedenle beşe unvanlı kişilerin sosyal hayata henüz çok da dâhil olmadıkları söylenebilir, fakat 1590-91 tarihli kayıtları ihtiva eden 84 numaralı Üsküdar şer‘iye sicilinde ise hemen birçok kayıta varlıkları gözlenebilmektedir.

Yine yeniçeri olup olmadığını bilmediğimiz, Ağustos-Eylül 1563 yılında karşılaştığımız Mehmed Beşe’nin babasının adı ise Aydın’dır²¹. 1563 yılını temel alırsak bir yeniçerinin babasının adının Aydın olması muhtemeldir. Nitekim bundan sonra karşılaştığımız beşe’ler içerisinde Ali Beşe b. Ramazan, Ali Beşe b. Behram, Ali Beşe b. Hızır, Ali Beşe b. Sefer Reis, Ali Beşe b. Mustafa eddebbağ gibi²² isimleri genelde Ali olan ve baba adları Abdullah olmayan beşe’ler

¹⁸ *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, kayıt no: 517, s. 310.

¹⁹ *Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil*, kayıt no: 405, s. 207.

²⁰ *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil (H. 970-971/M. 1562-1563)*, VII, haz. Rıfat Günalan, Arapça metin Mehmet Akman, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, kayıt no: 957, s. 425.

²¹ *Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil*, kayıt no: 928, s. 420.

²² *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil (H. 987-988/M. 1579-1580)*, VIII, haz. Rıfat Günalan, Arapça metin Mehmet Canatar-Mehmet Akman, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, kayıt no: 471, s. 244; kayıt no: 480, s. 248; kayıt no: 501, s. 256; kayıt no: 619, s. 303; kayıt no: 679, s. 325.

bulunmaktadır. Çoğunlukla şuhudü'l-hâl arasında rastlanılan bu beşe'lerden Yusuf Beşe ise Mart-Nisan 1580 tarihinde “*el-müezzîn*” olarak görünmektedir²³. 1592'ye geldiğinde birilerinin “*ademî*” olan beşe'lere de tesadüf edilmektedir. Çavuşlar beytûlmâlî zabîti olan Receb Çavuş “*âdemlerinden*” bir diğer Ali Beşe buna örnektir²⁴.

Bir yeniçeriye açık açık beşe unvanının kullanıldığı ilk kayıt 1590-91 tarihli belgeleri ihtiva eden 84 numaralı Üsküdar şer'îye sicilinde bulunmaktadır. “*Dergâh-ı âlî yeniçerilerinden*” Ahmed Beşe b. Abdullah, Şile Nahiyesi'nden Ahmed b. Abdullah'dan, mudarebe yoluyla verdiği 2.000 akçeyi talep etmektedir²⁵. Bundan sonraki kayıtlarda ise sıklıkla “*Dergâh-ı âlî yeniçerilerinden*” gibi tanımlayıcı bir ifadeden sonra yeniçeri isminin arkasına beşe unvanı eklenmektedir. Dolayısıyla yeniçerilere beşe unvanı verilmesinin gelenek haline gelmesini bu tarihle başlatabilir miyiz? Ne yazık ki bu konuda da kesin bir şey söylemek mümkün görünmemektedir. Zira bu tarihten sonra da yeniçeri olduğu belirtilmeyen birçok kişinin beşe unvanı aldığı müşahede edilmektedir. Yine de bu dönemden sonra kâtipler, artık kişiler ve unvanları konusunda belli bir standardizasyonu nisbî bir şekilde uygulamaya başlamış olabilirler. Fakat bu tarihten sonra beşe unvanını kullanan o kadar çok kişi vardır ki bunların hepsini kayıt altına almaya yetişememiş de olabilirler. Üsküdar'da durum böyle iken aslında taşrada da unvanlar konusunda belli bir standardizasyon yoktur. Örneğin Trabzon'da 17. yüzyılda, “*Dersaadet ...*” ya da “*Dergâh-ı âlî yeniçerilerinden*” kelime grubu sıklıkla kullanılmaktadır ve genel itibarıyla arkasından gelen ismin unvanı beşe'dir. Fakat bir yaralama olayında, yaralanan iki kişiden biri olan ve yarası neticesinde daha sonraki bir kayıta ölü olarak görünen “*Mahmud Çelebi*”, ikinci kayıta “*Mahmud Beşe*” olarak zikredilmiştir. Yine babası Kurd, ilk kayıta unvansız zikredildiği halde ikinci kayıta “*beşe*” olmuştur²⁶. Trabzon'da Beşlü Ağası olan Mehmed ise kimi zaman “*çelebi*” kimi zaman “*beşe*”²⁷ olarak karşımıza

²³ *Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil*, kayıt no: 512, s. 261.

²⁴ *Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil*, kayıt no: 41, s. 112.

²⁵ *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H. 999-1000/M. 1590-1591)*, X, haz. Rifat Günalan, Arapça metin Mehmet Akman-Mehmet Canatar, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, kayıt no: 440, s. 278.

²⁶ *T.Ş.S.*, 1828, 21/1, 24/5.

²⁷ Mehmed'in yeniçeri olması muhtemeldir. Zira Beşlü taifesinde vazife yapmak için yeniçeri ocağından tayin yapılabilmekteydi. Kenan İnan, “Kadı Sicillerine Göre Trabzon'da Beşlü Taifesi (1648-1658)”, *XIV. Türk Tarih Kongresi, 9-13 Eylül 2002 Kongreye Sunulan Bildiriler*, c. II, I. Kısım, Ankara 2005, s. 401.

çıkılmaktadır²⁸. 17. yüzyıl Antep’inde de şer’iye sicillerinde neredeyse 200 defa karşılaşılan başmübaşir Osman Beşe’nin kayıtların yarısından çoğunda “*çelebi*” olarak anıldığı görülmektedir²⁹.

Başa dönülürse; 1520’li yıllarda yeniçerilerin nadiren de olsa bir yere nispet edildiği görülmektedir. “*Karye-i Kartal’dan Yeniçeri Kasım*”³⁰, “*Pendikli Yeniçeri Hızır*”³¹ gibi bazı yerlere nispet edilen yeniçeriler ile karşılaşmak mümkündür. Temmuz-Ağustos 1515 tarihli kayıta rastladığımız bir yeniçerinin ise İznik yakınlarında Mer’a (?) köyünde oturan Moralı Yeniçeri Hamza olduğu ve kendisinin Rus asıllı bir kölesinin olduğu anlaşılmaktadır³². Moralı Yeniçeri büyük ihtimalle mütekaid bir yeniçeridir. Böyle değilse de çok erken tarihlerde bir yeniçerinin İstanbul’un etrafına yayıldığı ve yerleşik hale gelerek mülkiyet üzere bir yaşam sürdürdüğü söylenebilir. Nitekim Kafadar da 1521’den birkaç yıl önce Mehmed adında bir yeniçeriye çiftlik miras kalmasını, kardeşi Mustafa’nın çiftliği yönetmesini, ikisinin yakın ilişkide bulunmasını ve bu kulun çiftlik üzerindeki hakkının devletçe tanınmasını önemsemektedir³³. Zira 17. yüzyıldan bakıldığı şekliyle 16. yüzyılda ve bilhassa Kanuni döneminde mütekâmil bir yeniçeri nizâmı olmayabilir ya da bütün yeniçeriler kışlalarında oturup sadece savaş sanatı ile uğraşmamaktadırlar.

Miras hususunda belki de Gümeç Karamuk’un yaptığı gibi kul/kapıklulu kavramını biraz daha geniş anlamda düşünmek ve satın alınan ya da pençik olan kullar ile devşirmeler arasında bir ayırım yapmak gerekmektedir. Birinciler hukukî anlamda köle iken ikinciler hür insanlar olarak hükümdarın mutlak iktidarına bağlı profesyonel askerlerdir. Zira zimmî statüsünde olan gayr-i müslimleri köle yapmak şer’î de değildir. Elbette her iki kesim de kapıkullarıdır ama hukukî anlamda aralarında kölelik “*statüsü*” bakımından fark vardır. Devşirmeler “*hukukken özgür*”, fakat fiilen, “*mutlak hükümdara bütünüyle bağımlı*” bir grubu temsil ediyor olabilirler. “*Askerî disiplin*” ise burada anahtar bir kavram mesabesinde. Nitekim bugün dahi askerinin komutanına karşı olan “*bağımlılığı*” mevzuu daha

²⁸ Güçlü Tülüveli, *City, State and the Society: Trabzon, An Ottoman City in the Mid-Seventeenth Century*, Phd Thesis, Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies The University of Birmingham, 2002, s. 209.

²⁹ Canbakal, *17. Yüzyılda Ayntâb*, s. 144.

³⁰ *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, kayıt no: 51, s. 121.

³¹ *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, kayıt no: 56, s. 123.

³² *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, kayıt no: 258, s. 197.

³³ Kafadar, “Yeniçeri Nizamının Bozulması Üzerine”, s. 35.

açık kılmakta işe yarayabilir³⁴. Dolayısıyla miras hakkına sahip olmak hususu bu istikamette düşünülürse sorun olmaktan çıkar. Bu şekilde Yeniçeri Mehmed'e babasından bir çiftlik kalması ve Yeniçeri Hacı b. Abdullah'ın Mart-Nisan 1516'da "bi-tariki'l-vesâyâ" zimmetinde bir miras bulunması da³⁵ anlamlandırılması zor bir husus olmaz. Çünkü Yeniçeri Hacı, köle statüsünde değil de devşirme olarak hukukî anlamda hür insanlar ile aynı haklara sahip olmuş olabilir. Nitekim köle sahibi olan "köle"ler/yeniçeriler de bu şekilde anlam kazanabilir. 20 Aralık 1516 tarihinde Bosna asıllı kaçak kölesi kendisine teslim edilen Milahiç Kazası'nda Kazan Köyü'nde "mutavattın" olan Yeniçeri Hüseyin'in köle sahibi bir devşirme yeniçeri olduğuna hükmedilebilir³⁶. Elbette tek açıklama biçimi bu değildir: Hüseyin belki de azat edilmiş bir köle eskisidir. Hükümdara "mutlak" bağımlı bu yeniçerilerden acaba hür/devşirme olanlarına mı beşe unvanı izafe edilmektedir? Zira kölelerin pek unvan kullanmadıkları malumdur. Ne yazık ki bu konuda da kesin bir şey söylemek zordur.

Görülebileceği üzere yeniçerilere neden ve ilk ne zaman beşe unvanı verildiğini tayin etmek güç görünmektedir. Bu nedenle bizce yeniçeriler ve beşe unvanı hususunda asıl üzerinde durulması gereken mevzu, onların "bağımlılığı"nda önemli gedikler açılmasına sebep olan taşraya yayılma ve yerleşme olgusudur. Zira unvanın yaygınlaşması da bu dönemden sonradır. Anlaşıldığı kadarıyla yeniçeriler gerileme literatürünün tarih düşürmesinden daha erken zamanlardan itibaren (muhtemelen 16. yüzyılın başları) kırsallarından çıkarak hariçte oturmaya başlamışlardır. Örneğin Abdullah oğlu bir yeniçerinin Kasım-Aralık 1515 senesinde İstavros'da (Beylerbeyi) oturduğu görülmektedir³⁷. 23 Eylül 1517 tarihli bir kayıta ise Hamza adlı bir yeniçerinin ikamet mahalli ise İznikmid (İzmit)'dir³⁸. Bu kısmî yerleşmede muhakkak yeniçerilerin evlenmesinin de etkisi söz konusu idi. Daha Ocak-Şubat 1518'de Yeniceköy'de oturan Turcihan ve Mısır Ağa Bölüğü'nden Yeniçeri Mustafa b. Abdullah evliyidiler. Mustafa, Mısır'da vefat etmişti³⁹. Mısır Ağa bölüğü, bize, yeniçerilerin 1559'dan önce de İstanbul haricinde bulduklarını göstermektedir. Fakat 1559'un önemi, bu dönemden sonra yeni-

³⁴ Tafsilat için bkz. Gümeç Karamuk, "Devşirmelerin Hukukî Durumları Üzerine", *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, der. Oktay Özel-Mehmet Öz, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2000, s. 555-572.

³⁵ *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, kayıt no: 329, s. 222.

³⁶ *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, kayıt no: 396, s. 247.

³⁷ *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, kayıt no: 464, s. 286.

³⁸ *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, kayıt no: 503, s. 305.

³⁹ *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, kayıt no: 517, s. 310.

çerilerin taşradaki varlıklarının yaygın bir hale gelmesi idi. Hemen bütün eyaletlere yayılmışlar, “*emniyet timarlılardan alınıp yeniçerilere verilmişti.*” Yani söz konusu olan, niceliksel artışın bir tür niteliksel değişiklikle sonuçlanması idi. Nitekim vurgunun taşrada da timarlılardan yeniçerilere kayması yerleşmenin de getirdiği bir takım dinamiklerle hem nicel hem de nitel anlamda yeniçeri varlığının çok yoğun bir şekilde hissedilmesine sebep olmuştu. Fakat bu yeniçeri varlığı artık dinamik bir şehirli (kimi zaman da köylü) sınıf halinde idi⁴⁰.

Bu noktada beşe unvanı da, yeniçerilerin bu nicel ve nitel değişimlerinden etkilenmiş benzemekte ve 16. yüzyılın ilk yarısında hiç rastlamadığımız beşe unvanı, 17. yüzyıla geldiğimizde taşrada en sık karşılaşılan unvan olarak kendini göstermekte idi. Pekiyi beşe unvanı bu yüzyılda bir unvan olarak doğrudan yeniçeriler ile mi eşleşmekte idi? Bu kadar yayıldığı müşahade edilen bir unvanın sadece bir gruba has kalması mümkün mü idi?

17. yüzyılın ilk yarısına ait Trabzon şer‘iye sicillerinde hemen her kayıt içerisinde kendilerine rastlanılan beşe’ler, gerçekten Trabzon’un en çok nüfus potansiyeli olan unvan sahibi grubu gibi durmaktadırlar. “*Dergâh-ı âli/Dersaadet yeniçerilerinden*” olarak belirtilen kişilerin çoğunun unvanının beşe olması⁴¹ yeniçerilerin bu unvanı kullandıklarının açık göstergesidir. Fakat isminin başında “*Dergâh-ı âli/Dersaadet yeniçerisi*” sıfatı olmayan birçok beşe de bulunmaktadır. Bu ise bütün beşe’lerin yeniçeri olup olmadığı hususunda ister istemez bir şüpheyi mahal vermektedir. Yine 1821 numaralı Trabzon şer‘iye sicilini tutan kâtiplerin hassasiyetle bir şahsın yeniçeri olması durumunda, onun, “*Dergâh-ı âli yeniçerilerinden*” olduğunu belirttiklerine dair bir izlenim edinmek mümkündür. Birçok kayıta bu ifade kullanılarak beşe unvanlı kişilerin yeniçeri oldukları belirtilmiştir, fakat bu sicilde de seyrek olmakla birlikte yeniçeri olduğu belirtilmeyen beşe’lere rastlanmaktadır⁴². Bunun yanında bir kayıta sadece beşe olarak zikredilip bir başka kayıta yeniçeri olduğu söylenen kişiler de vardır. Örneğin Ramazan Beşe b. Hamza, bir kayıta “*Dergâh-ı âli yeniçerilerinden*” olarak zikredilirken⁴³

⁴⁰ 17. yüzyılda yeniçerilerin bu yoğun faaliyet alanları hakkında bkz. Turan Açık, *Gelenek ve Modernlik Arasında Bir Osmanlı Şehri: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon’da Siyaset*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Trabzon 2012, s. 235-255.

⁴¹ Birkaç örnek için bkz. *T.Ş.S.*, 1820-6, 43/2; *T.Ş.S.*, 1821, 14/6; *T.Ş.S.*, 1821-4, 87/4; *T.Ş.S.*, 1822, 49/3; *T.Ş.S.*, 1825, 24/6, 30/7; *T.Ş.S.*, 1826, 27/4, 43/1.

⁴² *T.Ş.S.*, 1821, 15/2.

⁴³ *T.Ş.S.*, 1821-4, 35/3.

bir başka kayıta sadece Ramazan Beşe b. Hamza olarak zikredilmiştir⁴⁴. Yine yeniçeri olduğu zikredilmeyen beşe unvanlı bir kişinin ölü olarak bulunması nedeniyle, durumu kadıya intikal ettiren kişi yeniçeri ağasıdır; dolayısıyla ölen kişi büyük ihtimalle yeniçeridir. Nitekim Ali Beşe, Sûk-ı Sultanî’de bulunan Pazar Kapı Camii’nin önünde ölü olarak bulunmuştur. Yeniçeriler ağası olan Devce Ahmed Ağa, odabaşı olan Mehmed’i göndererek durumu kadıya intikal ettirmiştir. Neticede beylerbeyi ve kadı taraflarından birer vazifeli gönderilerek keşif yaptırılmıştır⁴⁵. Dolayısıyla yeniçerilerin büyük kısmı bu unvanı kullanmaktadırlar⁴⁶; fakat kadı mahkemesi kâtipleri bir kişinin ismini kaydederken onun unvanına ve mesleğine her zaman dikkat etmemektedirler. Ayrıca bu dönemde bir askerinin standart bir şekilde kullanacağı unvanların olmadığı görülmektedir. Yani bir yeniçeri her zaman “beşe” unvanı ile karşımıza çıkmamaktadır. “Çelebi” yeniçeriler bunun en iyi örneğidir⁴⁷.

Beşe unvanını kimlerin kullandığına devam edilirse, cebecilerin de beşe unvanlı oldukları görülmektedir. Buna, “*ebnâ-i sipâhiyândan*” Sadi Çelebi’nin⁴⁸ yaraladığı Dersaadet cebecilerinden Mehmed Beşe örnek gösterilebilir⁴⁹. Böy-

⁴⁴ T.Ş.S., 1821-4, 35/5.

⁴⁵ T.Ş.S., 1824, 88/3.

⁴⁶ Sık olmasa da “bey” unvanlı yeniçerilere de rastlamak mümkündür. Şam yeniçerilerinden Ahmed’in unvanı “bey”dir. *Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil*, kayıt no: 284, s. 177. (Eylül-Ekim 1563). Amasya’dan yeniçeri İshakzâde Mehmed’in unvanı da “bey”dir. *Amasya Şer’iye Sicilleri (A.Ş.S.)*, 1, 34/2. (Suraiya Faroqi “*taşra ortamında*” yeniçerilerin genellikle “bey” unvanını kullandıklarını söylemektedir. Suraiya Faroqi, *Orta Halli Osmanlılar: 17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri’de Ev Sahipleri ve Evler*, çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 218. Hâlbuki incelenen siciller nispetinde yeniçerilerin en çok kullandıkları unvan “beşe”dir.) Trabzon’da, İmaret-i Hatuniyye subaşı “*Dersaadet yeniçerilerinden*” Üveys’in unvanı ise “çelebi”dir. T.Ş.S., 1822, 57/8. Bunların yanında rütbesi yüksek olan yeniçerilerin “ağa” ve “çavuş” unvanlarını kullandıkları bilinmektedir. Örnek olması açısından bkz. T.Ş.S., 1825, 62/5; T.Ş.S., 1831, 97/7. Dolayısıyla yeniçeriler genel itibarıyla “beşe” unvanı kullansalar da bunun yanında “efendi” unvanı hariç hemen bütün diğer unvanları kullanabildikleri görülmektedir.

⁴⁷ Genelde sivil bir unvan olarak telakki edilen çelebi unvanını kullanan 17. yüzyılın ilk yarısındaki Trabzon yeniçerileri için bkz. T.Ş.S., 1822, 13/11, 15/2, 23/9, 28/6, 57/8; T.Ş.S., 1823, 43/2; T.Ş.S., 1823-1, 6/1, 22/2, 23/3, 24/3, 26/3, 29/5, 35/2, 63/1, 81/3, 96/6; T.Ş.S., 1826, 31/1; T.Ş.S., 1830, 58/2. Kıbrıs’tan çelebi unvanlı yeniçeriler için bkz. M. Akif Erdoğan, “Kıbrıs Yeniçerileri Üzerine Notlar”, *Pax Ottomana*, ed. Kemal Çiçek, Sota ve Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s. 315, 320. Bir kişinin taşıdığı birçok unvan ve unvanlar arasındaki bu geçişlerin nedenleri hakkında bkz. Turan Açık, “‘Bey’likten ‘Ağa’lığa: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon’da Unvan Enflasyonu”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, sayı 16 (2014), s. 9-38.

⁴⁸ Genelde bey unvanı kullanan altı bölük halkının kimi zaman çelebi unvanı ile karşımıza çıkmalarının nedenleri hakkında bkz. Açık, a.g.m., s. 9-38.

⁴⁹ T.Ş.S., 1821, 54/7. Beşe unvanlı diğer cebecilere örnek olması açısından bkz. T.Ş.S., 1821, 35/9; T.Ş.S., 1822, 57/1; T.Ş.S., 1826, 53/8; T.Ş.S., 1827, 38/8; T.Ş.S., 1828, 32/8; T.Ş.S., 1830, 53/4.

lece beşe unvanını yeniçerilerin ve cebecilerin kullandıkları ifade edilebilir. Ayrıca Erzurum sâkinlerinden topçular zümresinden İbrahim Beşe b. Abdullah'ın gösterdiği üzere topçular zümresi de beşe unvanını kullanmaktadır⁵⁰. Neticede beşe unvanının, bilhassa yeniçeriler ve onların yanında cebeciler ile topçular tarafından kullanılan bir unvan olduğu ortaya çıkmaktadır. Fakat beşe'lerin karşımıza çıkış şekilleri herhangi bir şehir sâkini gibi oldukça yerleşmiş oldukları ve sosyo-ekonomik hayatın hemen her yerinde varlık gösterebildikleri doğrultusundadır. Dolayısıyla muharip bir sınıf olmanın ötesinde dinamik bir şehirli/köylü sınıfı oldukları izlenimi edinilmektedir.

Beşe'lerin Trabzon'da yaptıkları işlere baktığımızda şöyle bir tablo ile karşılaşılmaktadır: 17. yüzyıldan alınan örnekler içerisinde misal olarak Mustafa Beşe sıra ticareti yapmaktadır ve Ali Kethüda'dan sıra almıştır⁵¹. Bir diğer Mustafa Beşe de "tüccâr" olarak karşımıza çıkmaktadır⁵². El-hacc Süleyman Beşe b. Abdullah, Zante v. Yanol adlı zimmînin Kaloyidi reisle ortak sahip oldukları 16 zira şaykanın Zante'ye ait hissesini satın almıştır⁵³. Dolayısıyla kendisine ticaret için iyi bir altyapı tesis etmiştir. Yine gemi reisi olabildikleri görülmektedir. Hüseyin Beşe sefine reisidir ve Rumili'nden pirinç getirip ticaret yapmaktadır⁵⁴. Mustafa Beşe de ticaret için gittiği Rumili Vilâyeti'nde vefat etmiştir⁵⁵.

Yine Ali Beşe sarraç⁵⁶, Derviş Beşe berber⁵⁷, Murad Beşe de bakkaldır⁵⁸. Abdi Beşe hallac⁵⁹, Receb Beşe debbağ⁶⁰, Ali Beşe attar⁶¹ ve Ferhad Beşe⁶² ile bir başka Ali Beşe kasaptırlar⁶³. Habbaz fırını olan beşe'lere de rastlamak mümkün-

⁵⁰ T.Ş.S., 1830, 35/9. Elbette 17. yüzyılda topçular da sadece "beşe" unvanı ile anılmamaktadırlar. Trabzon kalesi topçularından Hasan'ın unvanı "çelebi"dir. T.Ş.S., 1831, 50/5.

⁵¹ T.Ş.S., 1824, 24/1.

⁵² T.Ş.S., 1831, 30/3.

⁵³ T.Ş.S., 1821-4, 8/3.

⁵⁴ T.Ş.S., 1828, 116/12.

⁵⁵ T.Ş.S., 1830, 65/2.

⁵⁶ T.Ş.S., 1824, 24/8.

⁵⁷ T.Ş.S., 1831, 27/2.

⁵⁸ T.Ş.S., 1824, 26/8. Bir başka bakkal-beşe için bkz. T.Ş.S., 1824, 19/14.

⁵⁹ T.Ş.S., 1824, 27/4.

⁶⁰ T.Ş.S., 1830, 54/6.

⁶¹ T.Ş.S., 1831, 17/10.

⁶² T.Ş.S., 1824, 16/9. Başka kasap-beşeler için bkz. T.Ş.S., 1824, 63/6; T.Ş.S., 1825, 63/6; T.Ş.S., 1830, 14/3, 60/9.

⁶³ T.Ş.S., 1824, 21/5. Muhtemelen aynı Kasap Ali Beşe'nin Gavlas (?) Köyü'nde bir tarlası vardır. T.Ş.S., 1828, 116/8.

dür⁶⁴. Yine bazı beşe'ler “*habbaz*” olarak adlandırılırken⁶⁵, bazıları habbaz fırınlarını şirket olarak idare etmektedirler⁶⁶. Beşe'ler hayvancılık da yapmaktadırlar. Ayasofya Mahallesi sâkinlerinden Türkmen Hasan b. İskender, oğlu Durmuş Beşe b. Hasan'a 800 adet koyununu, toklusu ve kuzusu ile 800 kuruşa satmıştır⁶⁷. 800 adet koyunu alan bir Türkmen-beşe olan Durmuş'un bu miktardaki koyunu kâr amaçlı satın aldığı muhakkaktır. Ali Beşe b. Hüseyin'in 478 adet koyunu vardır⁶⁸. Mehmed ile adaşı Mehmed Beşe, ortak koyun alıp kasaplık yapmaktadırlar⁶⁹.

Bunların yanında vakıf mütevellisi olan beşe'lere de tesadüf edilmektedir. Mehmed Beşe b. Ahmed Ağa, İskender Paşa Vakfı'nın⁷⁰, İbrahim Beşe b. Mehmed de Hızır Bey Vakfı'nın mütevellisidirler⁷¹. Ayrıca câbi olmaları da karşılaşılabilecek bir durumdur. İbrahim Beşe Cuid (?) adlı vakıf köyün câbisidir⁷². Hatuniyye Vakfı'na bağlı Akçaabad cibâyetinin câbisi de Osman Beşe'dir⁷³. Beşe'ler, muhtesib de olabilmektedirler. İsmail Beşe buna örnektir⁷⁴. Yine hamamcı beşe'ler de vardır. Orta Hisar'daki Kule Hamamı'nın hamamcısı Kurd Beşe'dir⁷⁵. Beşe'ler ayrıca vakıfların değirmenlerini kiralayarak işletmektedirler. Mustafa Beşe, Hızır Bey Vakfı'nın değirmenini senede 3.000 akçe mukabili kiralamıştır⁷⁶.

Kırsalda ikamet eden beşe'lere de rastlanmaktadır⁷⁷. Kırsaldan ev alıp-satmışlardır⁷⁸. Bunlardan biri olan “*Dersaadet kullarından*” Ali Beşe, Konku

⁶⁴ T.Ş.S., 1824, 45/1; T.Ş.S., 1828, 18/6.

⁶⁵ İbrahim Beşe'nin habbaz olduğu görülmektedir. T.Ş.S., 1824, 21/10. Bir başka habbaz-beşe için bkz. T.Ş.S., 1822, 5/2.

⁶⁶ İsmail Beşe'nin bir habbaz fırınındaki sermayesinden bahsedilmektedir. T.Ş.S., 1824, 47/1. Muhtemelen aynı İsmail Beşe'nin sermaye vererek üstad başı olan Mehmed eliyle işlettiği bir fırını daha bulunmaktadır. T.Ş.S., 1824, 48/1.

⁶⁷ T.Ş.S., 1828, 147/7.

⁶⁸ T.Ş.S., 1827, 82/9.

⁶⁹ T.Ş.S., 1830, 11/8. Hayvancılık yapan bir diğer beşe için bkz. T.Ş.S., 1828, 110/5.

⁷⁰ T.Ş.S., 1821, 51/6.

⁷¹ T.Ş.S., 1828, 111/10. Elbette beşe'ler para vakıflarından borç da almaktadırlar. T.Ş.S., 1824, 6/1.

⁷² T.Ş.S., 1821-4, 20/5.

⁷³ T.Ş.S., 1830, 61/4, 61/5.

⁷⁴ T.Ş.S., 1824, 65/7. Aynı kayıta Mehmed Beşe, Hasan Beşe ve Ali Beşe de balıkçı olarak görünmektedirler.

⁷⁵ T.Ş.S., 1824, 81/7.

⁷⁶ T.Ş.S., 1828, 114/2.

⁷⁷ T.Ş.S., 1821, 29/ 10,11; T.Ş.S., 1824, 11/8. 17. yüzyılın ilk yarısında Amasya kırsalında oturan köylü beşe'lere örnek olması açısından bkz. A.Ş.S., 1, 51/6, 52/3, 59/2; A.Ş.S., 2, 5/1, 83/3, 85/1, 91/1.

⁷⁸ T.Ş.S., 1824, 5/2, 5/6, 5/13, 6/11.

Köyü'ndeki mülkünü Beşir Beşe'ye satmıştır⁷⁹. Kırsal'da oturan iki beşe ticaret yapmışlar ve borç yüzünden anlaşmazlığa düşmüşlerdir⁸⁰. Bunun yanında Açaabad Nahiyesi'nden Rohnovi adlı köyde oturan Hüseyin Beşe, Dersaadet yenice-rilerinden Ahmed Beşe ile aba ticareti yapmaktadır⁸¹. Boz toprak tasarruf etmek-te ve öşür vermektedirler. Örneğin Ahmed Beşe'nin boz toprakları vardır⁸². Ali Beşe'nin, Veli Çelebi adında bir kardeşi bulunmaktadır ve babalarından kendile-rine ziraata kabil boz topraklar intikal etmiştir⁸³. İbrahim ve Hızır adlı şahısların ölümü neticesinde, Laskonovi Çankariya (?) adlı köydeki 20 senedir boş kalan ziraata kabil topraklar, resm-i tapu bedeli olarak 200 akçe ve her sene de 30 akçe maktu vergi karşılığında Mustafa Beşe'ye verilmiştir⁸⁴. Yine Oksu Köyü timârına mutasarrıf olan Naibzâde Mustafa Bey, Yani adlı zimmî öldükten sonra erkek evladı bulunmadığı için tasarrufunda olan boz yerleri ve asmalı ağaçları, “*kanun üzere tapuya virüb*” İbrahim Beşe müstehak olduğu için ona vermiştir. Bundan sonra “*ziraat ve hiraset idüb aşar-ı şer'ıyesin edâ itdikçe*” tasarrufuna kimsenin mani olmamasına dair anlaşmışlardır⁸⁵. Bunun yanında kimi zaman zorla tarla zapt ettikleri de müşahede edilmektedir. Haydar Beşe, Zigana adlı köyde Ali b. Hüseyin'in elinde bulunan Fiz (?) tarlası demekle bilinen yeri zabt etmiştir. Mah-kemede, Ali'nin kendisine söz konusu tarlayı sattığını söylemesi üzerine Haydar Beşe'den sahib-i arzın marifet tezkeresi istenmiş, fakat gösteremeyince davadan men edilmiştir⁸⁶.

⁷⁹ T.Ş.S., 1824, 65/5.

⁸⁰ T.Ş.S., 1824, 11/10.

⁸¹ T.Ş.S., 1824, 12/4.

⁸² T.Ş.S., 1824, 15/1. Yine bir başka Ahmet Beşe'nin Mesankanyo Köyü'nde ziraat yaptığı boz toprağı bulunmaktadır. T.Ş.S., 1828, 19/7. Ayrıca tasarruf ettikleri boz toprakları sahib-i arz marifetiyle satmaktadırlar. İsmail Beşe'nin Sağa adlı köyde ziraata kabil boz toprakları bulunmaktadır ve “*sahib-i arz marifetiyle*” satmıştır. T.Ş.S., 1828, 13/11. İbrahim Beşe, Şerab Köyü'nde “*sahib-i arz marifetiyle*” ziraata kabil boz toprak satın almıştır. T.Ş.S., 1828, 25/1. Mehmed Beşe, Mesarye Köyü'ndeki ziraata kabil boz topraklarını Ahmed Beşe'ye “*sahib-i arz marifetiyle*” satmaktadır. T.Ş.S., 1828, 36/7. Bünyad Beşe, Varna Köyü'nden boz toprak almaktadır. T.Ş.S., 1828, 36/8. Amasya'da Harmanaltı ve Göynük tarlası olarak bilinen yerlerin sahibi de Ahmed Beşe'dir. A.Ş.S., 2, 13/1.

⁸³ T.Ş.S., 1824, 28/6.

⁸⁴ T.Ş.S., 1824, 32/6.

⁸⁵ T.Ş.S., 1828, 147/6.

⁸⁶ T.Ş.S., 1824, 64/6. Kadri Beşe, Veli b. İsmail'in Şana'da bulunan bahçesini “*fuzülen*” zapt etmiştir. T.Ş.S., 1824, 64/8.

Beşe'lerin beklenebileceği gibi evlenip çocuk sahibi olmaları, miras bırakmaları gayet normaldir⁸⁷. Kasım Beşe vefat etmiştir ve çocuklarının vasiliği Kasım Beşe'nin annesi Şemsi Hatun'a verilmiştir⁸⁸. Yine görülebileceği üzere anneleriyle birlikte aynı kayıтта zikredilebilmektedirler. Bir başka örnekte Ali Beşe'nin ve annesinin bir zimmî kadına emanet olarak bir mal verdikleri görülmektedir. Bunu tekrar talep ettiklerinde zimmî kadın, emanet olarak değil de 7 kuruş karşılığında rehin olarak verdiklerini ifade etmiş; fakat bunu kanıtlayamadığı için dava Ali Beşe lehine sonuçlanmıştır⁸⁹. Ayrıca köle sahibi beşe'lere de tesadüf edilebilmektedir. Örneğin Mehmed Beşe, kölesi Abdi b. Abdullah'ı azat etmiştir⁹⁰.

Bütün bu örneklerden çıkan sonuç ise beşe unvanının “*klasik*” dönemin “*kışlalarında ya da harp meydanlarında savaş sanatı ile meşgul ideal*” askerî kesimine has bir karakter taşımadığıdır. Dolayısıyla beşe unvanının, beşe unvanı taşıyan kişilerin sayılarının çokluğu da dikkate alındığında, merkezi hükümet ile sıkı bağları olmayan, oldukça yerleşmiş bir unvan olduğu görülmektedir. Nitekim reaya olan bir kısım gayr-i Müslimler de ihtida ettikten sonra hemen bu unvanı alabilmektedirler. Örneğin Evira (?) isimli bir zimmînin oğlu olan Mehmed, beşe unvanı alan bir muhtedi-beşedir⁹¹. Trabzon'dan yeniçeri devşirilmediğine göre söz konusu kişiler ya esamî satın alarak yeniçeri olmakta ya da oldukça yaygınlaştığını gördüğümüz beşe unvanını kendilerine bir şekilde izafe ettirmekteydiler.

Yine zimmîlerin ihtida ettikten sonra bir şekilde beşe unvanı alsalar bile daha önce reaya iken tasarruf ettikleri toprağı tasarruf ediyorlarsa öşrünü vermekle mükellef oldukları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda züemadan Mehmed Ali Bey, Zülmera adlı köyden Ali Beşe b. Abdullah'ı dava etmiştir. Ali Beşe, “*berât-ı şerîfle*” mutasarrıf olduğu köyde sâkin, “*kadîmî*” reayası oğlu olup, Mehmed Ali Bey, zimmî babasından maktu olarak 12 kuruş mahsul almakta iken baba öldükten sonra 3 zimmî kardeşten de birkaç sene 12 kuruş vergi almıştır. Sonra kardeşlerden bir tanesi daha ölmüş ve ölen kardeşlerinin boz topraklarını kendisinden tapu resmi ile Ali Beşe ve kardeşi Yor adlı zimmî ortak olarak almışlardır. 12 kuruş olan vergilerinin çok olduğunu söylemişler ve kendi rızaları ile 10 kuruş

⁸⁷ T.Ş.S., 1824, 5/11.

⁸⁸ T.Ş.S., 1824, 25/3.

⁸⁹ T.Ş.S., 1824, 14/5.

⁹⁰ T.Ş.S., 1824, 7/12.

⁹¹ T.Ş.S., 1828, 75/6.

olmasını talep ettikten sonra, her biri 5 kuruş olmak üzere vergilerini vermeye başlamışlardır. Bununla birlikte Ali Beşe, zimmî iken başka bir yere gitmiş ve 9 senedir de orada olduğu için bu senelerin vergi borcu zimmetinde kalmıştır. Dolayısıyla Mehmed Ali Bey, elindeki fetva gereğince de bu borcu Ali Beşe'den talep ettiğinde, o bunu vermektен kaçınmıştır. Bu iddia üzerine sorgulanan Ali Beşe, durumu inkâr etmiştir. Böylece Mehmed Ali Bey'den delil talep edilmiş o da “*udül-i ricâlin*” şahitliğine başvurmuştur. Onlar da, “*Ali Beşe zimmî iken adı Gorgor olub karındaşı Yor zimmî ile tasarruflarında olan mülkleri için senede her biri beşer guruş virmek üzere kendi hüsn-i rızaları ile maktu' idüb merkûm Mehmed Ali Bey'e edâ iledüklerini bilirüz*” doğrultusunda şahitlik yapmışlardır. Dolayısıyla Mehmed Ali Bey davayı kazanmıştır⁹². Gorgor, ihtida ettikten sonra Ali ismini almış ve bir de beşe unvanı elde etmiştir; fakat davayı Mehmed Ali Bey'in kazanmasına bakılırsa reaya geçmişinden kurtulamamıştır.

Akçaabad Nahiyesi'ne bağlı Eyan (?) Köyü'nden Receb Beşe b. Abdullah da, “*karındaşı oğlu*” Yordan v. Todori adlı zimmîye 25 kuruşa mülk satmıştır⁹³. Arslan Beşe'nin dedesi ise Danil adlı zimmîdir⁹⁴. Dolayısıyla birçok zimmînin ihtida ettikten sonra beşe unvanı aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim baba adı Abdullah olan beşe'lerin varlığı da bu durumu teyid eder mahiyettedir. Elbette baba adı Abdullah olan bütün kişiler muhtedi kategorisine sokulmasa da, içlerinden bazılarının zimmî olduğunun baba ya da dede adlarından tespit edilmesi, Abdullah baba adlı beşe'lerin bir kısmının muhtedi olduğunu göstermektedir⁹⁵. Ayrıca bir kısım beşe'lerin zimmî karılarının olması ve bunlar içerisinde bazılarının baba adlarının Abdullah olması, büyük ihtimalle muhtedi-beşe'lere işaret etmektedir. Sofya bint-i Kirako, Kurd Beşe ile evlidir⁹⁶. Murad Beşe b. Abdullah'ın karısı Elene bint-i Yor'dur⁹⁷. Ahmed Beşe'nin karısı Tarsiye adlı zimmîyedir⁹⁸. Ali Beşe'nin karısı ise Farnokoza (?) adlı zimmîyedir⁹⁹.

⁹² T.Ş.S., 1831, 53/5.

⁹³ T.Ş.S., 1826, 23/7.

⁹⁴ T.Ş.S., 1831, 69/5.

⁹⁵ T.Ş.S., 1826, 34/7, 55/1; T.Ş.S., 1827, 68/3, 69/2, 75/2, 78/2, 79/16, 80/4, 81/7 (Mehmed Beşe b. Abdullah'ın kardeşi Manol v. Kostantin'dir), 82/11; T.Ş.S., 1829, 25/4; T.Ş.S., 1830, 3/9, 4/4, 4/9, 4/10, 5/11, 6/6, 6/14, 7/11, 14/1, 18/2, 28/3, 28/5, 31/2, 32/10, 35/9, 35/11, 36/5, 42/3, 47/11, 50/1, 51/4, 51/6, 52/3, 52/7, 53/12, 59/4, 61/1, 65/2, 70/4; T.Ş.S., 1831, 15/5, 18/9, 18/12, 19/5, 19/9, 34/5, 37/1, 39/10, 45/1, 46/2, 46/12, 50/12, 53/5, 57/11, 69/10, 72/8, 97/6 (Veli Beşe yeniçeri zümresinden), 99/4.

⁹⁶ T.Ş.S., 1826, 53/10.

⁹⁷ T.Ş.S., 1827, 27/2.

⁹⁸ T.Ş.S., 1831, 47/10.

⁹⁹ T.Ş.S., 1831, 48/9.

Netice itibariyle sicillerde en çok karşılaştığımız unvanlardan olan beşe, aslında yeniçeriler, cebeciler ve topçular tarafından kullanılan bir unvan¹⁰⁰ iken hemen bütün Trabzonlunun kullandığı bir unvan haline gelmiş gibi gözükmektedir. Hatta birçok örnekte aynı kişinin bazen beşe bazen unvansız olarak karşımıza çıkması da, beşe unvanını kullananların sayısının çok daha fazla olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla söz konusu unvanın askerî-reaya ayrımını yansıtmakta çok da işlevsel bir tarafı kalmamıştır denebilir. Nitekim Trabzon üzerinden bahsedilen bu durumun Amasya için de geçerli olduğu ifade edilebilir. Zira bu unvanın askerî kategorisini belirlemediğine dair Amasya’da kadı mahkemesine yansıyan bir dava oldukça aydınlatıcıdır.

Nisan-Mayıs 1664 tarihli söz konusu kayda göre, Amasya’da Dere Mahallesi sâkinlerinden Ahmed b. Abdî ve Abdülkâdir b. Himmet, mahalle ahâlisinden Hüseyin b. Ahmed ve Hüseyin b. Ali ve Rıdvan b. Abdullah adlı kişilerin huzurunda şöyle beyanda bulunmuşlardı:

*“Beyne ’n-nâs herbirlerimize beşe ta ’bir olunmağla zümre-i yeniçeriyândan olmamız tevehhüm ve zu ’m olunmuşdur ve lâkin vechen mine ’l-vücûh yeniçerilikde alaka ve medhalimiz olmaduğundan mâ ’ada bu ana gelinceye dek mahalle-i mezbûrede vâki ’ olan tekâlîf-i örfiyye ve şakkayı mezbûrlar ile ma ’ân tahmilimiz mikdârı edâ itdik ve ba ’de ’l-yevm yine hayy oldukca tahmilimiz mikdârı vâki ’ olan örfiyye ve şakkayı edâ ideriz aslâ ve kat ’â edâdan imtinâ ’ımız yokdur.”*¹⁰¹

Mahalleli de kendilerini tasdik etmişti. Dolayısıyla insanlar arasında beşe olarak bilinen fakat yeniçeri olmayan kişiler vardı. Bu ifadeden beşe unvanını yeniçerilerin kullanmasının bir gelenek olduğu anlaşılıyor; zira Ahmed ve Abdülkâdir’i yeniçeri zannetmişlerdi. Bununla birlikte söz konusu gelenekte bir gediğin de olduğu muhakkaktı; Ahmed Beşe ve Abdülkâdir Beşe yeniçeri değillerdi. Bu durum sadece Dere Mahallesi’ne özgü de değildi. Amasya’ya bağlı Ziyere adlı köy sâkinlerinden Ahmed b. Mahmud, İbrahim b. Ali, Ahmed b. Mehmed, İbrahim b. Mehmed ve Mehmed b. Abdullah da beşe olarak anılmaktaydılar ve bu nedenle yeniçeri oldukları zannedilmişti. Hâlbuki yeniçerilikle alakaları yoktu, hatta miriliva hassı reayasındandılar ve resm-i raiyyeti ve diğer vergile-

¹⁰⁰ Barkan, beşe unvanı ile râcil sıfatının “*bir arada veya yalnız başlarına o şahsın yeniçeri veya Topçu, Cebeci, Bölük-başı, Çavuş gibi Kapıkulları arasındaki yaya askerlerini*” gösterdiğini belirtmektedir. Ömer Lütfi Barkan, “Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)”, *Belgeler*, III/5-6 (1966), s. 1-479.

¹⁰¹ *A.Ş.S.*, 15, 9/3.

rini köylüleri ile birlikte ödemekteydiler¹⁰². Birçok kişinin askerîlik iddiasında bulunduğu bir dönemde zikredilen beşe'lerin unvanları da varken askerî olmadıklarını beyanları muhtemelen mahalle ve köy ahâlisinin talebinin neticesi idi. Mahallelinin toplu olarak verdikleri vergilerden adı geçen beşe'lerin unvanları münasebetiyle muafiyet iddia edebilecekleri ihtimalini gözetken mahalleli/köylü, mahkemede beşe'lerin yeniçeri olmadıklarını tescil ettirmek istemiş olabilirlerdi. Çünkü bu dönemde vergisini ödememeye çalışan birçok kişi ile mahalleli arasında sorunlar yaşanmaktaydı¹⁰³.

Beşe unvanının bu “*enflasyonu*”nun¹⁰⁴ en önemli sebebi, yukarıda zikredildiği üzere yeniçerilerin bilhassa 1559'dan sonra artan sayılarda taşraya yayılmaları idi. Süreç, beraberinde, yeniçerilerin yerleşmesi yani buldukları şehirle sosyo-ekonomik bağlar tesis etmeleri ve yerli bazı kişilerin yeniçerileşmesini getirmişti. Bu ise 17. yüzyıla gelindiğinde aslında kimin askerî kimin reaya olduğuna dair ciddi bir karışıklığa neden olmuştu¹⁰⁵. İşte bu karışıklıktan faydalanan bazı kişiler de beşe unvanını kendilerine tabir yerinde ise “*yakıştırmış*” olabilirlerdi. Belgelerde “*askerî mi-reaya mı*” sorgusuna dair sayısız örnek bulunmaktadır. Amasya'dan ve Nisan-Mayıs 1664 tarihli bir kayıta Kürtler Köyü sâkinlerinden Mehmed ve Vâhideddin kul zannedilen kişilerdendi¹⁰⁶. Trabzon'da da Kaya Köyü'nden Kara Mustafa mahkemeye getirilip reaya mısın kuloğlu mu-

¹⁰² A.Ş.S., 15, 11/1. Nisan-Mayıs 1664.

¹⁰³ Bir kaç adet örnek için bkz. T.Ş.S., 1826, 32/1; T.Ş.S., 1827, 23/1, 57/4; T.Ş.S., 1828, 93/2.

¹⁰⁴ Hülya Canbakal'ın Lawrence Stone'dan aktardığı “*unvan enflasyonu*” özellikle İngiltere'de 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyıl başındaki durumu nitelendirmek için Stone tarafından kullanılan bir kavramdır. Canbakal'ın aktardığına göre, “‘*unvan enflasyonu*’ hem erken modern dönemin uzun vadeli büyüme döngüsüne, hem de devletin büyümesine ve güçlenmesine ilişkin genel bir eğilim sonucu ortaya çıkmış, zanaatkârlar ve hatta mahkûmlar gibi ‘layık olmayan’ kimseler de dâhil olmak üzere muhtelif geçmişlerden gelen insanlara soyluluk verilmesine neden olmuştur. Vergilerin yükselmesi vergi imtiyazı taleplerini, statü tayininin merkezileşmesinin yanı sıra toplumsal hareketlilik de unvan taleplerini doğurmuştu. Soyluluk unvanı hem vergi muafiyetini hem de devlet nezdinde tanınmış bir statünün itibarını getiriyordu beraberinde.” Lawrence Stone, *The Crisis of the Aristocracy*, Oxford University Press, Oxford 1965, s. 71-95'ten aktaran Canbakal, *17. Yüzyılda Ayntâb*, s. 83.

¹⁰⁵ Elbette bu husus modern tarihçi için de bir sorun teşkil etmektedir. Zira Yusuf Oğuzoğlu'nun belirttiği üzere ehl-i örfün sosyo-ekonomik bağları “*onların ne derecede ‘yönetenler’ sınıfında yer aldıklarını belirlememizi zorlaştırmaktadır.*” Yusuf Oğuzoğlu, *Osmanlı Devlet Anlayışı*, Eren Yayınları, İstanbul 2005, s. 45. Esnaf-yeniçeriler için de şu çalışmalara bakılabilir: Cemal Kafadar, *Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict*, McGill University, Basılmamış Master Tezi, Montreal 1981; Arif Bilgin-Ümit Ekin, “Bir Kimliğin Dönüşümü: ‘Asker’likten ‘Asker-Esnaf’lığa”, *Akademik İncelemeler*, II/1 (2007), s. 215-229.

¹⁰⁶ A.Ş.S., 15, 13/1.

sun diye sorgulanmıştı. Mustafa ise reayadan olduğunu ifade ettikten sonra, köy ağası Ahmed Çavuş da,

“...merkûm Kara Mustafa reâyâ oğlu reâyâ olub beher senede baş har-cın viregeldiğın ihbâr idüb el-hacc Mehmed Ağa dahi mezkûr Kara Mustafa'nın babası Bayram nâm kimesne sâbıkan reâyâ iken cebeci oldum deyü yakalı dola-ma giymekle sâbıkan Mir-i Mirân Mehmed Paşa hazretleri merkûm Bayram'un yakasın kesüb 50 gurus cerimesin aldı reâyâ oğlu reâyâdır diyü meclis-i şer'de haber virdiklerinde... kaydı tutulmuştur.”¹⁰⁷

Görülebileceği üzere, babasının daha önceki cebecilik iddiası nedeniyle kuloğlu musun değil misin diye sorguya alınan Kara Mustafa'nın reayadan ol-duğu anlaşılmıştır. Fakat burada önemli olan husus, bir kişinin askerî mi reaya mı olduğuna dair şüphelerin bulunabildiği bir sosyo-politik zeminin varlığıdır. Nitekim devlet taşraya askerî-reaya ayrımını sarihleştirmeye çalıştığı hükümler göndermektedir¹⁰⁸. Ayrıca askerî kesimi saydırarak sicillere kaydettirdiği ve sayı-lanlar haricinde kimsenin bu listeye eklenmemesi hususunda tembihte bulundu-ğu da anlaşılmaktadır. Örneğin Trabzon'a “1088 (1677-1678) senesinde fermân-ı pâdişâhî ile askerîyi reâyâdan reâyâyı askerîden tefrik için” gelen görevliler, şehir merkezinde ve köylerde “sâkin olan” askerî taifesini isim isim tespit edip sicile kaydettirmişler ve cümlesinin 579 yeniçeri ve kuloğlu olduğu ortaya çıkmıştı¹⁰⁹.

¹⁰⁷ T.Ş.S., 1824, 60/7.

¹⁰⁸ Hülya Canbakal 17. yüzyılda gönderilen bu hükümler ile devletin “statü ve imtiyaz dağıtımında bir önceki yüzyıla kıyasla çok daha serbest” davrandığını, dolayısıyla “askerî teriminin tanımının daha kapsamlı bir hal aldığı”nı ifade ediyor. Canbakal, 17. Yüzyılda Ayntâb, s. 85-89. 1628 tarihli bir fermana dayanarak temellendirdiği bu düşüncede askerî ile reaya arasında bir kategori olan muafıların da artık askerî tanımının içine girdiğinin müşahede edildiğini söylemektedir. Bu fermanla doğancı, yuvacı, derbendci vb. de askerî kategorisinde görünmektedir. Rumili Vilayeti'nde bulunan kadınlara gönderilen söz konusu hükme göre, derbencilerin açıkça “askerî” taifesinden olduğu söylenmektedir. Hâlbuki Trabzon'da Maçka Kazası'na bağlı Olase Köyü “reâyâsı kadîmden muâfiyet üzere derbenciler olup” gerekli olan hizmetlerinde kusurları olmadıkça kendilerinden avarız vergisi ve tekâlif-i şakka alınmaması için ellerine temessük verilmiştir. T.Ş.S., 1828, 89/8. Nisan-Mayıs 1633 tarihli bu kayıta derbenciler için “reâyâ” tabiri kullanılmaktaydı. Dolayısıyla rasyonel bir bürokrasinin olmadığı 17. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu hakkında genellemeler yaparken acele etmemek gerektiği kanaatindeyiz. Bu nedenle devletin askerî tanımını esnettiği ve böylece Canbakal'ın ifadesiyle bir önceki yüzyıla nazaran 17. yüzyılda daha “liberal” davrandığını söylemek için erken olduğunu düşünmekteyiz.

¹⁰⁹ T.Ş.S., 1850, 68/2. 17. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra kapıkullarının sayısı azaltılmaya çalışılmıştı. Özgür Kolçak, XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı Avusturya Savaşları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 75.

Beşe unvanının bu kadar yaygın olmasının bir diğer nedeni, her ne kadar Üsküdar şer‘iye sicillerinde yapılan küçük tarama neticesinde kesin bir sonuç elde edilemese de, Türkçede “büyük ağabey” ya da “neşeli, güler yüzlü” gibi anlamlara gelen beşe unvanının, sıradan kişilere de sık olmasa da verilmesi idi. Yani hiçbir askerî hususiyet taşımayan bir kişi, içerisinde yaşadığı topluluk tarafından bir saygı nişanesi olarak ya da sıfat kabilinden “beşe” şeklinde anılıyordu. Yukarıda babasından 800 adet koyun aldığını gördüğümüz Türkmen Durmuş Beşe’nin bu unvanı, askerîlikten değil de muhtemelen Türkmen olmasından kaynaklanıyordu. 17. yüzyılda Amasya’da rastladığımız ve isminin Türkçe olmasından mütevellid Türkmen olduğuna hükmedilebilecek Kaya Beşe adlı kadın¹¹⁰ da, yeniçeri olamayacağına göre beşe’yi muhtemelen Türkmen muhitindeki konumundan ötürü bir sıfat olarak kullanıyordu.

Bir başka ve önemli sebep de; 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra kapıkulu mevcudu ve bunlar içerisinde de bilhassa yeniçerilerin sayılarının oldukça artmasıydı. 1550’lerde 13.000 olan yeniçeri sayısı 1600’lerde 38.000’e çıkmıştı¹¹¹. IV. Murad zamanında cebecilerin sayısı 7000-8000’e varmıştı¹¹². 1609’da kapıkullarının genel mevcudu ise yaklaşık 76.000’i buluyordu¹¹³. Halil İnalçık, kapıkulu mevcudunun bu artışını 1593-1606 arasında cereyan eden Avusturya savaşları sırasındaki ateşli silah kullanan piyade gereksinimine bağlamıştı¹¹⁴. Dolayısıyla ona göre asker sayısındaki artış Habsburg askerî üstünlüğünün Osmanlıları değişime zorlamasıyla söz konusu olmuştu. Özgür Kolçak ise meseleyi daha çok “Osmanlı askerî teşkilatının erken modern dönem boyunca aslen kendi iç dinamiklerinin yönlendirmesiyle değiştiği”¹¹⁵ varsayımı üzerinden değerlendirmek gerektiği kanaatinde. Miladını İnebahtı yenilgisi ile başlatabileceğimiz bu süreç “sürekli savaş hali” ile müşahhas. Söz konusu yenilgi ile Osmanlı ordusu çok sayıda “profesyonel askeri”ni kaybetmişti. Geleneksel mevsimlik savaşların yerini “uzun soluklu cephe savaşlarının” aldığı bu dönemde, ordu saflarını en hızlı şekilde doldurabilmenin en iyi yolu, “kapıkulu ocaklarının sıkı eğitim kurallarını esnetip ocak kapılarını yabancılara” açmaktı. Bu şekilde devşirme sisteminde de “uzun vadede” vazgeçiliyordu. 1578’de başlayan İran harpleri ve on-

¹¹⁰ A.Ş.S., 2, 17/2. Mayıs-Haziran 1634.

¹¹¹ Halil İnalçık, “Military and Fiscal Transformation”, *Archivum Ottomanicum*, VI (1980), s. 289.

¹¹² Yasemin Kılıçarslan, “Cebeci”, *DİA*, VII (İstanbul 1993), s. 183.

¹¹³ Rhoads Murphey, *Osmanlı’da Ordu ve Savaş 1500-1700*, çev. M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul 2007, s. 68.

¹¹⁴ İnalçık, “Military and Fiscal Transformation”, s. 288-289.

¹¹⁵ Kolçak, *a.g.t.*, s. 79.

dan sonraki uzun Avusturya savaşları ile iyice hızlanan bu süreç, ordu terkinde ve mevcudunda değişime neden olmuştu. Çiftbozan reaya da bu suretle ve “rüş-
vet” yolu ile kendisini “*padîşah kulu*” yazdırmıştı¹¹⁶. Nitekim bu genişlemeden/
esnemenen yararlanan birçok kişi de “*mektup-beratlarla*”¹¹⁷ kapıkulu olmuştu;
fakat muharip bir karakter¹¹⁸ taşımaktan ziyade sadece unvanlarını kullanarak bir
takım vergilerden muafiyet elde ediyorlardı. Nitekim sosyo-ekonomik bağlarla
şehirden varlık gösteren birçok beşe’nin bunlardan olduğu söylenebilir.

Beşe unvanının bu “*enflasyon*”u hakkında önemli bir neden de mirî sek-
banlar ve ümera kapıları üzerinden ortaya konabilir. Osmanlı ordu terkindeki
değişimin en önemli ayağını teşkil eden bu sarıca-sekbanlar harp zamanı ücretli
asker olarak orduya celbediliyordu¹¹⁹. Bunlar içerisinde bilhassa beylerbeyi ka-
pıları eyaletlerde artan mevcutlarıyla şehirlerde ve köylerde sıklıkla varlık gös-
teriyorlardı. Beylerbeyi atamalarında “*mükemmel kapu*”ya sahip olmanın gözetil-
len bir husus olduğu görülüyordu. Bu kapılar, bilhassa “*klasik*” dönemin sancak
merkezli yönetim anlayışının yerine, 17. yüzyılda eyaletlerin ve beylerbeyilerin
merkezî önem kazanması ile birlikte, devletin, ülkedeki karışıklıkları bastırmak
ve tekrar oluşmalarını önlemek için güvenmeye başladığı aslî unsur olmuşlardı¹²⁰.

Kitâb-i Müstetâb yazarı, bazı kapıkullarının “*vüzerânın bid’at olan defter-
lüsü*” olarak onların hizmetlerinde olduklarını söylemektedir¹²¹. Dolayısıyla “*def-
terlü*” denilen bu kapıkulları ümera kapılarının insan kaynaklarından bir kısmını
teşkil etmektedir. Özer Ergenç de bu durumu teyid etmekte, mütesellimlerin ka-
pıkulu ocaklarına mensup, bey ve paşaların kapılarına intisap etmiş kişilerden ta-
yin edildiğini ifade etmektedir¹²². Bununla birlikte Kolçak, ümeranın “*defterlü*”sü

¹¹⁶ Kolçak, *a.g.t.*, s. 86-87.

¹¹⁷ “*Mektup-berat*” kavramı ile kastedilmeye çalışılan husus, örneğin Musa b. Şahsuvar’ın “...
*İslâmbol’da sâkin olan oğlum elli dokuzuncunun odabaşısından bana mektûb gönderüb seni
yeniçeri iyledim didi hâlâ yeniçeriyim*” ifadesinden anlaşılacağı üzere, hükümdarın/merkezî
iktidarın yanında bir takım iktidar odaklarının dağıttıkları payeleri muhtevi belgelerdir. Konunun
tafsilatı için bkz. Açık, *a.g.t.*, s. 225-230.

¹¹⁸ 17. yüzyılın ilk yarısında artık yeniçeriler ve kapıkulu sipahileri gibi muharip olması gereken
zümreler “*seferli, korucu ve oturak*” şeklinde tasnif edilmeye başlanmıştı. *T.Ş.S.*, 1828, 165/1.

¹¹⁹ Mustafa Akdağ, sekban ve sarıcaları ilk defa bu şekilde teşkilatlandırmanın Sadrazam Nasuh Paşa
(ö. 1614) olduğunu söylemektedir. Mustafa Akdağ, “Timar Rejiminin Bozuluşu”, *AÜDTCF
Dergisi*, III/4 (1945), s. 424.

¹²⁰ İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete: 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi
Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978, s. 117.

¹²¹ Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar, Kitâb-i Müstetâb, Kitabu Mesâlihi’l
Müslimîn ve Menâfi’i’l Mü’minîn, Hırzû’l-Mülûk*, TTK Yayınları, Ankara 1998, s. 15.

¹²² Özer Ergenç, “‘A’yân ve Eşrâf’ Diye Anılan Seçkinler Grubunun XVIII. Yüzyılda Osmanlı

olan bu kapıkullarının söz konusu idarecinin kapısının “*sabit bir uzvu*” olduğu hususunun şüpheli olduğunu belirtmektedir¹²³. Dolayısıyla kapıkullarının da dâhil olduğu kapıların aslî unsurlarının şimdilik ücretli sekbanlardan müteşekkil olduğu ifade edilebilir. Hükümdarın kapısı örnek alınarak teşkil edilen bu sosyo-politik ve askerî yapı, eyaletlerde beylerbeyi iktidarının görünür yüzünü temin etmekte, 17. yüzyıl itibariyle de ehl-i örf olarak karşımıza çıkan kişilerin çoğu beylerbeyi kapısına mensup olarak görünmektedir¹²⁴.

Cigalazâde Sinan Paşa'nın kapı halkını teşkilatlandıran Bayram Çavuş'un tutumu, ümera kapılarının mahiyeti hakkında bir fikir verebilir. Buna göre, Eğri seferi hazırlıkları sırasında Cigalazâde Sinan Paşa, kendi “*kapısına*” Anadolu'dan pek çok adam yazdırmıştı. Buraya sekban yazılanların defterinin ne münasebetle elinde olduğu bilinmeyen Sadrazam İbrahim Paşa'nın “*defterlü adamlarından*” Dergâh-ı Âlî çavuşu Bayram, bunları yanına toplayarak, sipâhi oğlanı, silahdâr, cebeci, topçu bölükleri halinde teşkilatlandırdı; ellerine de bölük bayrakları verdi¹²⁵. Böylece hükümdarın hassa ordusu benzeri bir yapılanma teşkil edilmişti. Bu nedenle bir kısım beylerbeyilerin de bu şekilde bir ordu düzeni kurduklarını düşünmek mümkündür. Nitekim Trabzon beylerbeyi Ömer Paşa'nın yeniçeri ocağına benzer bir usulde tüfenkçibaşısı vardı. Mustafa Beşe b. Ahmed Efendi isimli tüfenkçibaşı görülebileceği üzere beşe unvanlıydı. Bu unvanı kendisine beylerbeyinin “*mir-i mirân berâti*”¹²⁶ ile mi “*ihsân*” ettiği, yoksa genelde beşe unvanını kullanan yeniçeri, cebeci ve topçulardan biri olup Ömer Paşa'ya mı kapılandığı belli değildir¹²⁷; fakat beylerbeyilerin kendi kapıhalkından yeniçeri benzeri piyade sınıfı, cebeci, topçu namında birlikler oluşturmuş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla yeniçerilerin, cebecilerin ve topçuların kullandıkları bu unvanları, beylerbeyilerin piyadeleri, “*cebeci ve topçu kulları*” da kullanıyor olabilir. Örneğin 25 Aralık 1650 tarihinde subaşılığa, beylerbeyi “*ağalarından*” Kadri Beşe, 3 aylığına tayin edilmişti¹²⁸. Hem ağalardan olup hem beşe olan Kadri'nin bu unvanlarını ancak iki şekilde açıklamak mümkündür. Ya yerli bir yeniçeri/

Toplumundaki Rolü Üzerine”, *Osmanlı Tarihi Yazıları: Şehir, Toplum, Devlet*, haz. Derya Önder, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, s. 397.

¹²³ Kolçak, *a.g.t.*, s. 112.

¹²⁴ Açıık, *a.g.t.*, s. 300-302.

¹²⁵ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 341-342.

¹²⁶ *T.Ş.S.*, 1832, 50/1.

¹²⁷ *T.Ş.S.*, 1827, 66/3.

¹²⁸ *T.Ş.S.*, 1831, 95/7.

topçu/cebeci iken beylerbeyine kapılanmıştır ya da beylerbeyinin cebeci, topçu birliklerinden olması, ona, beşe unvanını da kullanabilme kapasitesi sağlamıştır.

Elbette kesin bir şey söylemek şu anda mümkün değildir. Fakat Kolçak'ın 1663-64 Osmanlı Habsburg savaşlarında sadrazam ve serdar-ı ekrem olan Fazıl Ahmed Paşa'nın kapı halkına dair yapmış olduğu incelemede, “bayrak”lar altında teşkil edilen sekban bölüklerinin muharebe esnasında genelde yeniçeriler ile omuz omuza harb ettikleri görülmektedir¹²⁹. Dolayısıyla hükümdar kapısı örnek alınarak teşkil edilen bu yeniçeri benzeri birliklerin de beşe unvanı kullanmış olma ihtimalleri bizce hayli yüksektir. Genelde savaş zamanı toplanan bu ücretli askerler savaşın akabinde köylerine ya da şehirlerine döndüklerinde belki de hâlâ “beşe” unvanı ile anılıyor olabilirler. Amasya’da Dere Mahallesi’nden beşe unvanı kullanan ve yeniçeri zannedilen Ahmed b. Abdi ve Abdülkâdir b. Himmet ile Ziyere Köyü’nden Ahmed b. Mahmud, İbrahim b. Ali, Ahmed b. Mehmed, İbrahim b. Mehmed ve Mehmed b. Abdullah da belki bu sâbık sekbanlardan idiler. Öyle olmasalar dahi yeniçeri olmadıkları halde beşe unvanı taşımaları hasebiyle her beşe unvanı taşıyan yeniçeri “*tevehhüm ve zu‘m*” etmememiz gerektiği hususunda bizi uyarmaktadırlar. Bu şekilde bilhassa 17. yüzyılda karşımıza çıkan ve sosyo-ekonomik faaliyetler içerisinde gördüğümüz birçok beşe’den bazılarının yeniçeri olmayabileceğini aklımızda tutmamız önemlidir. Hele de unvanların bir saygınlık göstergesi olduğu öncülünden hareketle, beşe unvanının dâhil edildiği bir takım istatistiklerle varılacak genellemelere dikkat etmek gerekmektedir.

¹²⁹ Kolçak, *a.g.t.*, s. 125-145.

Kaynakça

Şer‘iye Sicilleri

Amasya Şer‘iye Sicilleri (A.Ş.S.), no: 1, 2, 15.

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 919-927/M. 1513-1521), I, haz. Bilgin Aydın-Ekrem Tak, İSAM Yayınları, İstanbul 2010.

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 924-927/M. 1518-1521), II, haz. Rıfat Günalan vd., Arapça metin Mehmet Akman, İSAM Yayınları, İstanbul 2010.

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil (H. 970-971/M. 1562-1563), VII, haz. Rıfat Günalan, Arapça metin Mehmet Akman, İSAM Yayınları, İstanbul 2010.

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil (H. 987-988/M. 1579-1580), VIII, haz. Rıfat Günalan, Arapça metin Mehmet Canatar-Mehmet Akman, İSAM Yayınları, İstanbul 2010.

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H. 999-1000/M. 1590-1591), X, haz. Rıfat Günalan, Arapça metin Mehmet Akman-Mehmet Canatar, İSAM Yayınları, İstanbul 2010.

Manisa'nın 6 Numaralı H. 942-973 (M. 1535-1565) Tarihli Şer‘iye Sicil Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, haz. Turgut Uzun, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2002.

Trabzon Şer‘iye Sicilleri (T.Ş.S.), no: 1815, 1820-6, 1821, 1821-4, 1822, 1823-1, 1824, 1825, 1826, 1827, 1828, 1829, 1830, 1831

Telif Eserler

Açık, Turan, *Gelenek ve Modernlik Arasında Bir Osmanlı Şehri: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Siyaset*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Trabzon 2012.

_____, “‘Bey’likten ‘Ağa’lığa: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Unvan Enflasyonu”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, sayı 16 (2014), s. 9-38.

Akdağ, Mustafa, “Timar Rejiminin Bozuluşu” *AÜDTCF Dergisi*, III/4 (1945), s. 419-431.

_____, “Yeniçeri Ocağı Nizamının Bozuluşu”, *AÜDTCF Dergisi*, V/3 (1947), s. 291-313.

_____, “Celali İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606”,

DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, II/2 (1964), s. 1-49.

_____, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 9/1. Kitap-9/2. Kitap, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.

Barkan, Ömer Lütfi, “Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)”, *Belgeler*, III/5-6 (1966), s. 1-479.

Bilgin, Arif -Ümit Ekin, “Bir Kimliğin Dönüşümü: ‘Asker’likten ‘Asker-Esnaf’lığa”, *Akademik İncelemeler*, II/1 (2007), s. 215-229.

Bilmez, Bülent, “*Begriffsgeschichte*’nin Babası Reinhart Koselleck (1923-2006) ve Tarih Biliminde Yenilik Arayışları”, *Tarih ve Toplum*, sayı 4 (2006), s. 9-44.

Canbakal, Hülya, *17. Yüzyılda Ayntâb: Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, çev. Zeynep Yelçe, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

Çiftçi, Cafer, “Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri”, *OTAM*, sayı 27 (2010), s. 27-57.

Erdoğan, M. Akif, “Kıbrıs Yeniçerileri Üzerine Notlar”, *Pax Ottomana*, ed. Kemal Çiçek, Sota ve Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s. 309-324.

Ergenç, Özer, “‘A’yân ve Eşrâf’ Diye Anılan Seçkinler Grubunun XVIII. Yüzyılda Osmanlı Toplumundaki Rolü Üzerine”, *Osmanlı Tarihi Yazıları: Şehir, Toplum, Devlet*, haz. Derya Önder, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, s. 396-416.

Faroqhi, Suraiya, *Orta Halli Osmanlılar: 17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri’de Ev Sahipleri ve Evler*, çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Göyünç, Nejat, “Hâne Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı 32 (1979), s. 331-348.

İnalçık, Halil, “Military and Fiscal Transformation”, *Archivum Ottomanicum*, VI (1980), s. 283-337.

İnan, Kenan, “Kadı Sicillerine Göre Trabzon’da Beşlü Taifesi (1648-1658)”, *XIV. Türk Tarih Kongresi, 9-13 Eylül 2002 Kongreye Sunulan Bildiriler*, c. II, I. Kısım, Ankara 2005, s. 397-411.

Kafadar, Cemal, *Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict*, McGill University, Basılmamış Master Tezi, Montreal 1981.

_____, “Yeniçeri Nizamının Bozulması Üzerine”, *Kim var imiş*

biz burada yoğ iken, Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun, Metis Yayınları, İstanbul 2009.

Karamuk, Gümeç, “Devşirmelerin Hukukî Durumları Üzerine”, *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, der. Oktay Özel-Mehmet Öz, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2000, s. 555-572.

Kılıçarslan, Yasemin, “Cebeci”, *DİA*, VII (İstanbul 1993), s. 182-183.

Kolçak, Özgür, *XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı Avusturya Savaşları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.

Koselleck, Reinhart, *Kavramlar Tarihi: Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatiği Üzerine Araştırmalar*, çev. Atilla Dirim, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

Kunt, İ. Metin, *Sancaktan Eyalete: 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978.

Mumcu, Ahmet, *Divan-ı Hümayun*, Phoenix Yayınları, Ankara 2007.

Murphey, Rhoads, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, çev. M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul 2007.

Oğuzoğlu, Yusuf, *Osmanlı Devlet Anlayışı*, Eren Yayınları, İstanbul 2005.

Öztürk, Said, *XVII. Yüzyıl Askerî Kassam Defterlerinin Sosyo-Ekonomik Tahlili*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1993.

Serbestoğlu, İbrahim -Turan Açık, “Hüseyin Hüsameddin'in Bilinmeyen Bir Eseri: Paşa Armağanı”, *History Studies*, VI/4 (2014), s. 155-178.

Tülüveli, Güçlü, *City, State and the Society: Trabzon, An Ottoman City in the Mid-Seventeenth Century*, Phd Thesis, Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies The University of Birmingham, 2002.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, I, TTK Yayınları, Ankara 1988.

Yücel, Yaşar, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar, Kitâb-i Müstetâb, Kitabu Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi 'i'l Mü'minîn, Hırzû'l-Mülûk*, TTK Yayınları, Ankara 1998.